

A nyelvekről (Szilágyi Júlia: Jegyzetek az akváriumból c. könyvéről)

[2011. február]

SZILÁGYI JÚLIA: JEGYZETEK AZ AKVÁRIUMBÓL. KOLOZSVÁR, KOMP-PRESS KIADÓ, KORUNK, 2010.

Szilágyi Júlia nemrég megjelent könyvének elolvasása után (s közben) örömmel lehet megállapítani, hogy a Komp-Press Kiadónak pár-könyveket sikerült kiadnia, hiszen Szilágyi Júlia e kötete nemcsak reflektál Cs. Gyimesi Éva Szem a láncban kötetére (és Cs. Gyimesi akár levelekben tett meglátásaira), hanem e két könyv egyazon problémakört megvilágítva – a szabadság megteremtésének lehetőségét – olyan érzékeny nyelvet tudhat magáénak, amely az olvasót újra és újra párbeszédre hívja. A 2010-es Szilágyi-könyv nem egy meglátásában érezhető a két kötet egymással párbeszédbe lépése. Mivel a Jegyzetek az akváriumból a később megjelent, most e könyv nyitja a párbeszédet.

Szilágyit visszatérően foglalkoztatja, hogyan lehet az uralkodó ideológiák alól s azok nyelvhasználatától megmenekülni. Szinte kiindulópontként is működtetve megállapítja, hogy a „jelentékeny teljesítmények sosem az ideológiák mentén jönnek létre, hanem azok ellenében: nagy tehetség jelzi a korszellemet, de nem feltétlenül szolgálja” (25.). Az idézett egységben még kitér arra, hogy minden kor nyelvéből levezethető maga az adott kor, annak mindenféle sajátosságával. A diktatúrák nyelve és ideológiája, az azoktól való szabadulás, ami a kötet központi kérdése. Precízen összefoglalja a diktatúrák sémahasználatát: „Diktatúrában az ember elveszti jogát a saját történetéhez. Gyártanak neki futószalagon másikat, személy helyett szerepet” (93.). A diktatúrák szerepkreálása azonban egyrészt nem veszi figyelembe azt, hogy az identitás állandóan alakulóban van, hogy folyamatnak tekintendő, másrészt e kreálás az önmaga által teremtettet igazolja önnön sémáival, tehát olyan kört ír le, amely alapján nem is jöhetne létre a nem-igazolás. Emellett természetszerűleg a diktatúrák kihelyezett, megfigyelést végrehajtója sem vezeti le a legtöbb esetben, hogy a lényegét nem érzékeli, vagyis csak a célszemélyt – így a tárggyá alakítottat – kíséri szemmel, s nem pedig a személyt. [A mások élete (Das Leben der Anderen, Florian Henckel von Donnersmarck, 2006) című film ezt a mechanizmust és a hozzá kapcsolódó látásmóddal való szakítás lehetőségességét mutatja be.] A célszemélyhez és a személyhez kötődő értelmezési mód közötti különbséget Szilágyi, Cs. Gyimesi megfigyelők általi „kísérése” kapcsán tárja fel: „S minthogy megfigyelés tárgya, nem egyszerűen személy, aki kijön vagy nem jön ki egy épületből, hanem célszemély, hiszen megfigyelik. Ez a cél. A megfigyelés. A személy csak ember, vagyis mellékes” (244.), „Célszemély. Gyanúsított. Vádlott. Bűnös. Elítélt. A szótárban nem azonos értelmű szavak. A diktatúrákban igen. Eleve elítéltnek számít az, akit bűnösnek tartanak, a gyanúsított pedig máris vádlott, különben nem gyanúsítanak, így jutunk el, e fonák hierarchiát követve, a célszemélyig” (246.). A diktatúrák nyelvének sajátja: ami nem az uralkodó ideológia nyelvével mutat rokonságot, azt a nyelvet negligálja vagy megpróbálja átírni (Vö. még a kérdésről Gáll Ernő levelezés-kötetében Gáll és Cs. Gyimesi levélváltását. Gáll Ernő – Levelek 1949–2000). E nyelv az „egyöntetűséget” szorgalmazza. Ha az eltérés dekódolható, akkor a kirekesztés következik. Szilágyi ezt a rész-egész problémakörével összefűzve írja le: „kizár minden olyan nyelvi viselkedést, amely nem emlékeztet a katonai díszszemléknek az ént beszippanó egyöntetűségére és az egyöntetűség céljára, az erődemonstrációra: csak az összbenyomás mond valamit, a mindent mondja, csak egész van, a részeknek önmagukban nincs értelmük, nem jelentenek semmit, a részek válnak egésszé, nincs más értelmük” (201.). A diktatórikus nyelv számára a gond azzal a nyelvvel van, amely tökéletesen az ő fordítottjaként működik, vagyis azzal a nyelvvel, amely felmutatná akár az elfedéseket: „A kihallgatott – célszemély, gyanúsított stb. – bűne nem az, hogy hisz, hanem az, hogy nem mímeli az ateizmust. Bűne, hogy kihallgatói hazudnak, ő pedig igazat mond. Így aztán akarva-akaratlan rájuk bizonyítja a hazugságukat” (247.).

Az ideologikus nyelvvel erősen terhelt társadalomban az egyén fenyegetettsége még nyelve viszonylatában is fellelhető, hiszen az egyén nyelvének megszűnése magának az egyénnek a halálát vetíti

elő: „veszélyben van, halálos veszedelemben az egyén és a nyelv, hiszen elválaszthatatlanok, együtt, egymás által élnek, és együtt pusztulnak, ha a hatalom nyelve mindent, személyt és beszédet és elnémulást magába olvaszt, eloroz, sajátjaként használ, kiürít azzal, ahogyan ritualizálja” (216.). Az 1976-os Korunk Évkönyvben az ideologikus nyelvtől való szabadulást, egy attól független világ becsempészését látja Szilágyi az idézetekben, amelyek segítségével tehát a diktatúra által uralt területen belül is létrejöhet a párbeszéd egy, a diktatúrától független nyelvvel, ám ez a párbeszéd típus mindig egy kissé rejtett. A szerző rendkívül jól érzékelve felhívja a figyelmet, hogy olyan módszerrel is érdemes olvasni, amelynek tétje a párbeszéd-hiány működésének tetten érése az ideológiától megbénított társadalomban született írások között.

A Jegyzetek az akváriumból emlékezései vissza-visszaidézik a munkaszolgálatok, a deportálások, a lágerek korszakát. Párhuzam sejlik itt fel Kertész Imre A Holocaust mint kultúrában leírt gondolataival az események kollektív emlékezetben való megőrzése, az azokról való beszéd viszonylatában: „S ha azt vizsgáljuk, hogy az európai civilizációnak, az európai tudatnak vitális kérdése-e a Holocaust, azt fogjuk találni, hogy igenis az, mert ugyanannak a civilizációnak kell reflektálnia rá, amelynek a keretei közt végrehajtották” (Kertész: 88.). Szilágyi könyvének e történelmi időszakot érintő fejtegetései között Rózsa Ágnes férjéhez szóló írásait tárgyaló, magát az írás aktusát vizsgáló olyan finom, pontos és érzékeny nyelven szól, hogy utána jó ideig csak hangadásnak minősülnek az olvasót a mindennapjaiban ellepő, a „szóinfláció” (74.) következtében burjánzó megnyilvánulások.

A Jegyzetek az akváriumból finom, ugyanakkor súlyos mondatai meghívják egy olyan párbeszédben való részvételre, amelynek témája a huszadik század maga.

Kategória: Téka

Denumire autor: Kovács Flóra

Látó Szépirodalmi Folyóirat